

Terecht bang

Slachtofferschap en beleving van veiligheid door jongeren

03/11

Sander Flight & Mark Rietveld

Anders dan vaak wordt gedacht, lopen jongeren een groot risico slachtoffer te worden van criminaliteit. Meer dan ouderen en vrouwen, de bekende groepen slachtoffers, zullen zij met criminaliteit en geweld in aanraking komen: in en rondom school, in het uitgaansleven en het verkeer. Sander Flight en Mark Rietveld onderzochten hoe het precies zit met de veiligheid van jongeren, in hoeverre zij zich slachtoffer voelen en in welke situaties zij met onveiligheid te maken krijgen. Ze maakten daarvoor gebruik van het tamelijk schaarse onderzoek naar jongeren en veiligheid.

Het onveiligheidsgevoel van de Nederlandse bevolking wordt al gemeten sinds de eerste slachtofferenquêtes die midden jaren zeventig werden uitgevoerd in opdracht van het ministerie van Justitie. Daarna volgden andere enquêtes; nog meer onderzoek in opdracht van Justitie, maar ook enquêtes van bijvoorbeeld het Centraal Bureau voor de Statistiek. Sinds 1993 wordt elke twee jaar de landelijke politiemonitor uitgevoerd. Eén van de bevindingen uit deze onderzoeken was dat vooral ouderen zich onveilig voelden. Met enige verbazing werd tegelijkertijd geconstateerd dat dit niet goed verklaarbaar was vanuit de slachtoffercijfers die in dezelfde onderzoeken werden gevonden. Ouderen bleken namelijk een kleiner risico te lopen om slachtoffer te worden van een delict dan jongeren. Ook uit ander internationaal onderzoek kwam een discrepantie tussen (subjectieve) onveiligheidsgevoelens en (objectief) slachtofferschap naar voren. Dit werd de *fear-victimisation* paradox genoemd.

Van verschillende kanten is kritiek geleverd op deze paradox en de kritiek geeft een interessante kijk op het mechanisme dat werkzaam is achter onveiligheidsgevoelens. Als oude vrouwen 's avonds niet de straat op gaan, mag ook verwacht worden dat zij – tenminste op straat – geen slachtoffer worden van een delict. Dit betekent echter niet dat hun risico-inschatting onjuist is. Want als ze *wel* de straat op zouden zijn gegaan, zouden ze wellicht een aantrekkelijk doelwit hebben

gevormd en slachtoffer zijn geworden van een delict.

Andersom komt de vraag op waarom jongeren zich 's avonds op straat durven te begeven als zij zo'n groot risico lopen op slachtofferschap. Er is een manier om hier antwoord op te krijgen en een kijkje te nemen achter de paradox. Wij hebben een aantal bronnen nader geanalyseerd en daaruit blijkt dat er eigenlijk helemaal geen sprake (meer) is van een paradox: jongeren blijken zich wel degelijk onveilig te voelen, meer zelfs dan ouderen. Ook worden jongeren – geheel in lijn der verwachting – vaker het slachtoffer van delicten. In het navolgende geven we een overzicht van onze bevindingen.

MONITOR

De mate waarin jongeren zich onveilig voelen *en* de mate waarin zij slachtoffer worden van criminaliteit, kan voor een deel worden achterhaald uit cijfers van de politiemonitor. In het meest recente rap-

Scholen accepteerden slechts moeizaam dat onveiligheid ook hún probleem was

port zijn hierover aparte analyses gepresenteerd. De respondenten zijn in drie leeftijdsgroepen gesplitst: 15 t/m 18, 19 t/m 24 en 25 jaar of ouder. De twee jongerengroepen kunnen dus worden verge-

leken met de rest van de populatie. De lezer dient zich te realiseren dat in deze 'rest' ook ouderen zijn opgenomen.¹

Uit figuur 1 (zie p. 9) blijkt dat onveiligheidsgevoelens het meest voorkomen binnen de groep jongeren van 19 tot 24 jaar. In 2001 voelde 35 procent van deze groep zich wel eens onveilig. De allereerste jongsten voelen zich niet significant onveiliger dan de 25-plussers, maar wat wel opvalt is de inhaalslag van deze groep tussen 1995 en 1999.

In de politiemonitor worden ook vragen gesteld over slachtofferschap van onder andere geweldsdelicten. Daaruit komt naar voren dat jongeren veel vaker slachtoffer van geweldsdelicten worden dan ouderen (figuur 2, zie p. 9). In 2001 bleek zo'n 12 procent van de jongeren het afgelopen jaar slachtoffer te zijn geworden van een geweldsdelict. Dat is ruim twee keer zo vaak als binnen de groep personen die ouder zijn dan 25 jaar. Ook in deze grafiek valt op hoe groot de toename van het probleem is onder de jongsten. De lijn die het slachtofferschap weergeeft voor de 15- tot 18-jarigen geeft een constante stijging te zien, waardoor deze groep bij de meest recente meting zelfs hoger eindigde dan de twee andere onderscheiden groepen.

Uit landelijk onderzoek blijkt dus dat jongeren zich onveiliger voelen dan de rest van de bevolking. En deze gevoelens blijken ook terecht: qua slachtofferschap van delicten, en dan met name geweldsdelicten, krijgen jongeren heel wat meer

te verduren dan ouderen. Onderzoek dat zich specifiek richt op jeugdigen maakt het mogelijk meer inzicht te krijgen in de aard en achtergronden van deze cijfers.

Het voordeel van specifieke onderzoeken naar onveiligheid onder jongeren is dat er (zeer) jonge respondenten aan het woord komen.² Daarnaast wordt er in deze onderzoeken meer specifiek dan in de politiemonitor ingegaan op zowel onveiligheidsgevoelens als slachtofferschap van jongeren. De vragen blijven niet beperkt tot de algemene vraag of men zich wel eens onveilig voelt, maar gaan ook over de exacte plek waar jongeren zich onveilig voelen en onder welke omstandigheden.

Wij hebben voor dit artikel gekeken naar onderzoek onder scholieren. Die onderzoeken kunnen namelijk worden opgevat als representatief voor 'jongeren in het algemeen': van de jongeren tot 19 jaar is zo'n 90 procent schoolgaand. Uiteraard is het jammer dat er alleen wordt gevraagd naar onveiligheidsgevoelens en slachtofferschap op en rond de school. De situatie buiten school blijft daardoor buiten beeld. De cijfers vormen dan ook een soort ondergrens voor het totale onveiligheidsgevoel en de hoeveelheid

criminaliteit waar jongeren het slachtoffer van worden.

TERECHTE ANGST

In de onderstaande tabellen wordt weer-gegeven hoe vaak scholieren zich onveilig voelen op bepaalde plaatsen en in bepaalde situaties, volgens een aantal onderzoeken. Tabel 1 geeft de percentages weer voor verschillende plaatsen op school. Hieruit komt naar voren dat leerlingen zich vooral in de buurt van de school en rond de school onveilig voelen. In de klas lijken de problemen mee te vallen, maar goed beschouwd mag het problematisch worden genoemd dat zelfs in de klas en op school een gedeelte van de leerlingen zich onveilig voelt. De basisschoolleerlingen scoren daarbij overigens het hoogst, wat deze uitkomst des te verontrustender maakt.

In tabel 2 zijn de onveiligheidsgevoelens in bepaalde situaties op en rond school uitgezet. Ook uit deze tabel komt naar voren dat bijna 1 op de 5 leerlingen zich in bepaalde situaties op school onveilig voelt, vooral als ze alleen in het schoolgebouw zijn. Ook in het onderzoek van Turner werden onder basisschoolleerlingen hoge onveiligheidsgevoelens gerapport-

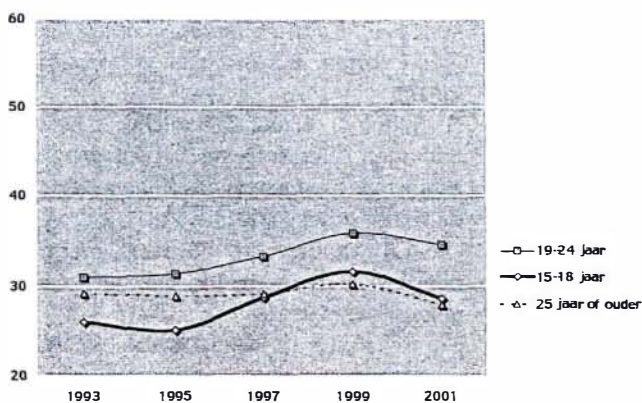
teerd in diverse situaties, zoals bang zijn voor bepaalde kinderen binnen de school (ongeveer 30 procent), en bang zijn tijdens de les (ongeveer 20 procent). Omdat deze gegevens met behulp van anders geformuleerde vragen zijn verzameld, zijn ze niet in dezelfde tabel opgenomen. De onderzoeken van Mooij, Van Barlingen en Van Dijk en Frielink geven ook informatie over slachtofferschap van een aantal veel voorkomende delicten. Tabel 3 geeft de gevonden percentages weer. De percentages leerlingen die in het afgelopen jaar slachtoffer werden van een delict, zijn vooral bij diefstal en vernieling vrij hoog, ook bij de leerlingen van de basisschool. Ongeveer 1 op de 5 leerlingen werd slachtoffer van deze delicten. De onderzoeken van Van Dijk en Frielink geven hiernaast nog gegevens over het aantal delicten waarvan leerlingen in het voortgezet onderwijs slachtoffer worden: dit ligt gemiddeld per leerling op zo'n 7 incidenten per jaar. Zorgwekkend is de omvang van de groep leerlingen (10 tot 15 procent van het totaal) die slachtoffer worden van meer dan 10 incidenten per jaar. In het onderzoek van Turner onder leerlingen van basisonderwijsinstellingen werden slachtofferpercentages gemeld

Plaatsen	Mooij (2001) voortgezet onderwijs ¹	Van Dijk en Frielink (1998) West voortgezet onderwijs ²	Van Dijk en Frielink (1998) Oost voortgezet onderwijs	Van Dijk en Frielink (1999) Zuid voortgezet onderwijs	Tulner et al. (2001) basis- onderwijs ³
in de klas	7	5	7	3	7
op school	7	9	10	6	30
in de overblijfruimte/ kantine	9	8	8	5	-
op het schoolterrein/ plein	10	12	12	11	10
in de buurt van school	13	24	23	20	20
routes naar / van school	-	28	25	29	30

Tabel 1: Leerlingen die zich onveilig voelen op plaatsen in en om de school (percentage dat zich soms tot vaak onveilig voelt op deze plek).

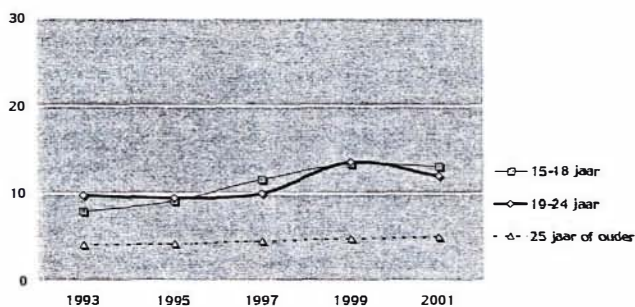
situaties	Van Dijk en Frielink (1998) West voortgezet onderwijs	Van Dijk en Frielink (1998) Oost voortgezet onderwijs	Van Dijk en Frielink (1999) Zuid voortgezet onderwijs	Van Barlingen et al. (1997) basisonderwijs ⁴
in bepaalde klassen	15	18	12	22
als je alleen in het schoolgebouw bent	18	18	13	15
als je alleen met een leraar/ lerares bent	18	17	13	20
op het schoolfeest	18	15	14	
tijdens buitenschoolse activiteiten	16	19	13	
anders	5	14	3	

Tabel 2: Leerlingen die zich onveilig voelen in situaties op school (percentage dat zich in deze situatie soms tot vaak onveilig voelt).

Figuur 1: Onveiligheidsgevoelens opgesplitst voor drie leeftijdscategorieën; 'Voelt u zich wel eens onveilig?'; percentage dat 'ja' antwoordt.

Bron: Projectbureau politiemonitor (2001).

Figuur 2: Slachtofferschap van geweldsdelicten opgesplitst voor drie leeftijdscategorieën; percentage dat het afgelopen jaar slachtoffer is geworden van bedreiging, mishandeling of beroving met geweld. Bron: Projectbureau politiemonitor (2001).

van rond de 30 procent voor vernielingen van hun spullen, rond de 70 procent voor diefstallen en ongeveer 30 procent voor geweldsdelicten in het afgelopen jaar. Ook in de Verenigde Staten is slachtofferonderzoek uitgevoerd onder scholieren van 12 tot 18 op *high schools*. Uit onderzoek van Kaufman blijkt dat de percentages jongeren die in een jaar slachtoffer worden van een misdrijf, redelijk overeen komen met de Nederlandse cijfers. Zo wordt ongeveer 15 procent van de scholieren in een jaar slachtoffer van diefstal

in en om school, rond 20 procent werd bedreigd met geweld en 5 procent werd met een wapen verwond.

KLARE TAAL

De gepresenteerde cijfers spreken volgens ons klare taal: jongeren voelen zich in grote getale onveilig en ze worden regelmatig slachtoffer van delicten. In vergelijking met volwassenen voelen zij zich onveiliger en worden zij vaker slachtoffer van, met name, geweldsdelicten. Het is niet voor het eerst dat deze onderzoeksresultaten naar buiten worden gebracht. Het probleem is dat het niet eenvoudig blijkt deze boodschap over te brengen aan degenen die er iets aan zouden kunnen en moeten doen. Hoewel resultaten uit enquêtes onder leerlingen duidelijk lieten zien dat er sprake was van een aanzienlijk probleem, waren er aanvankelijk scholen die niet accepteerden dat

die cijfers ook wel eens op hun school van toepassing konden zijn. 'Onze kinderen doen zoiets niet,' was een regelmatig te horen opmerking. In het kader van het project Veilig In en Om School (VIOS) dat enkele jaren geleden is gestart in Amsterdam, is door verschillende instanties met veel energie gewerkt aan bewustwording en aanpak van deze problemen. Langzamerhand begint zich een kentering in de cultuur rond veiligheid af te tekenen. Waar veiligheid eerst als een puur negatief item werd gezien waar je als school

maar beter je mond over kon houden, beginnen sommige scholen hun veiligheidsbeleid nu als *selling point* te gebruiken bij de werving van nieuwe leerlingen. Er wordt zelfs gedacht over het ontwikkelen van een Keurmerk Veilige School, zodat op basis van een reeks prestatie-eisen kan worden vastgesteld of een school het predikaat veilig verdient, of niet. Na een eerste periode waarin men zich eigenlijk niet bewust was van de problemen, is men nu bezig met het zoeken naar structurele oplossingen. Daarbij krijgen de omgeving van de school en de routes die leerlingen moeten afleggen van en naar school terecht veel aandacht.

MEER AANDACHT

De aandacht voor onveiligheidsgevoelens onder ouderen is terecht en leidt ook terecht tot actie. De constatering dat ouderen zich onveilig voelen, betekent echter niet automatisch dat jongeren zich wel veilig zullen voelen. De in het verleden gesignaleerde *fear-victimisation* paradox blijkt niet (meer) te bestaan: jongeren voelen zich wel degelijk onveilig en ze worden ook nog eens in grote aantallen slachtoffer van delicten. Ze zijn dus terecht bang. Daarom verdienen jongeren alle aandacht binnen het veiligheidsbeleid. Ook zou in slachtofferenquêtes meer aandacht moeten worden besteed aan jongeren.

In dit artikel is de aandacht vooral uitgegaan naar onveiligheid in de woonbuurt en in en om school. Maar er zijn nog meer plekken waar jongeren zich onveilig voelen en slachtoffer worden van criminaliteit. Het uitgaansleven lijkt een risicovolle plek, evenals andere vrijetijdsopties. Als er al aandacht wordt besteed aan veiligheid van jongeren, gebeurt dit echter vaak op het niveau van de school. Dat is zeker nuttig, maar voor een structurele aanpak van de problemen zou die invalshoek verbreed moeten worden naar

gedrag	Mooij (2001) voortgezet onderwijs	Van Dijk en Frielink. (1998) West voortgezet onderwijs	Van Dijk en Frielink (1998) Oost voortgezet onderwijs	Van Dijk en Frielink (1999) Zuid voortgezet onderwijs	Van Barlingen et al. (1997) basisonderwijs*
eigendom gestolen	21	33	21	25	54
eigendom vernield	18	27	28	27	28
geslagen of geschopt	13	10	12	13	8
met wapen bewerkt/ gestoken	3	2	1	1	3
door medeleerling gehanteerd	10	3	4	2	8

Tabel 3: Slachtofferschap leerlingen in het voortgezet onderwijs en basisonderwijs (percentage dat het afgelopen jaar slachtoffer is geworden van het betreffende voorval).

Foto: Elsbeth Tijssen.

bijvoorbeeld het uitgaansleven, de horeca en het verkeer.

Uit ervaringen met jongeren die slachtoffer worden van een delict, blijkt dat zij hiervan slechts zelden aangifte doen. In eerste instantie komt het incident vaak nog wel ter ore van een ouder, docent of andere vertrouwenspersoon, maar als zijn of haar reactie niet ondersteunend is, blijft verdere actie vaak uit. Een typisch voorbeeld is de docent die een kind dat op de hoek van de straat is beroofd naar de politie doorverwijst. Jongeren moeten nog leren hoe ze moeten reageren op criminaliteit en overlast. Hun eerste ervaringen zouden wel eens bepalend kunnen zijn voor hun opvattingen in hun volwassen leven.

Te allen tijde moet worden voorkomen dat zij opgroeien met het idee dat criminaliteit een onvermijdelijk verschijnsel is waar je toch niks tegen doet. Ook is het onacceptabel als organisaties en instanties die verantwoordelijkheid dragen op dit beleidsveld, zich achter elkaar verschuilen wanneer het erom gaat oplossingen te vinden voor dit omvangrijke maatschappelijke probleem.

LITERATUUR

R.L. Akers, 'Fear of crime and victimization among the elderly in different types of communities', in: *Criminology* 25(1987)3.
 Barclay & Tavares, 'International comparisons of criminal justice statistics 2000', in: *Home Office Statistical Bulletin* 5(2002).
 M. van Barlingen, R. van Overbeeke en C. van 't Hof, *Veilig op de basisschool?* (Gemeente Amsterdam: dienst SEC, 1997).
 Bol e.a. *Jong en gewelddadig; ontwikkeling en*

achtergronden van de geweldscriminaliteit onder jeugdigen (WODC Onderzoek en Beleid, nr. 174, 2000).

E. van Dijk & S. Frielink, *Veiligheid op onderwijsinstellingen in Amsterdam-West* (ASVOS Amsterdam, 1998).

E. van Dijk & S. Frielink, *Veiligheid op onderwijsinstellingen in Amsterdam-Oost* (ASVOS Amsterdam, 1998).

E. van Dijk & S. Frielink, *Veiligheid op onderwijsinstellingen in Amsterdam-Zuid* (ASVOS Amsterdam, 1999).

J.J.M. van Dijk & C.H.D. Steinmetz, *De WODC-slachtofferenquêtes 1974-1979* ('s-Gravenhage: Staatsuitgeverij, 1979).

H. Geveke & Tom van Dijk, *De politiemonitor in perspectief: vier verdiepende analyses* (Den Haag/Hilversum: B&A-groep/Intom-art, 1997).

P. Kaufman e.a., *Indicators of school crime and safety 2001* (Washington D.C.: U.S. Department of Education and Justice, 2001).

J.N. van Kesteren, P. Mayhew & P. Nieuwbeerta, *Criminal victimisation in seventeen industrialised countries: key-findings from the 2000 international crime victims survey* (Den Haag: ministerie van Justitie, WODC, 2000).

T. Mooij, *Veilige onderwijsinstellingen en (pro)sociaal gedrag. Evaluatie van de campagne 'de veilige school' in het voortgezet onderwijs* (Nijmegen: ITS, 2001).

Projectbureau Politie-monitor, *Politie-monitor Bevolking meting 2001; Tabellenrapportage* (Den Haag/Hilversum, 2001).

M. Rietveld, *Angst voor criminaliteit en bekendheid met de woonplaats* (Amsterdam: Onderzoeksschool Maatschappelijke Veiligheid/Universiteit van Amsterdam, 2000).

Terlouw, *Statistisch Jaarboek 2000* (Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek, 2000).

H. Tulner, O. Nauta, E. van Dijk & M. van Barlingen, *Basisveiligheid. Veiligheid op Haagse basisonderwijsinstellingen* (Amsterdam: DSP-groep, 2001).

G.N.G. Vanderveen, 'Stoere mannen, bange vrouwen?', in: *Tijdschrift voor Criminologie* 41(1999)1.

NOTEN

1 Omdat ouderen zich ook relatief onveilig voelen, vertekent dit de resultaten enigszins. Het verschil tussen jongeren en 'de rest' zou ongetwijfeld nog groter zijn geweest als de 65-plussers niet in de restgroep waren verdisconteerd. Een dergelijke opsplitsing is echter niet in de rapporten opgenomen.

2 Bij de leefbaarheidsmonitor is de ondergrens in de meeste gemeenten 18 jaar. Sommige gemeenten ondervragen echter ook 15-, 16- en 17-jarigen. Bij de politiemonitor worden altijd respondenten vanaf 15 jaar ondervraagd, waardoor ook gegevens bekend zijn over minderjarigen tussen 15 en 18 jaar. Bij scholierenonderzoeken worden meestal 12- tot 18-jarigen ondervraagd, maar soms worden ook basisschoolleerlingen ondervraagd, bijvoorbeeld door Tulner (2001).

I Dit onderzoek is representatief voor het voortgezet onderwijs. In dit onderzoek zijn 9.984 leerlingen vragen gesteld over (onder andere) slachtofferschap en onveiligheidsgevoelens.

II Van Dijk en Frielink deden een drietal onderzoeken met behulp van vragenlijsten naar veiligheid op onderwijsinstellingen in het voortgezet onderwijs van VBO t/m VWO in drie gebieden van Amsterdam: West (12 onderwijsinstellingen, 1.365 leerlingen), Oost (11 onderwijsinstellingen, 1.220 leerlingen) en Zuid (15 onderwijsinstellingen, 2.046 leerlingen en 492 personeelsleden).

III Tulner et al. (2001) ondervroegen 69 basisschoolleerlingen over onveiligheidsgevoelens.

IV Van Barlingen, van Overbeeke en van 't Hof deden in 1997 een onderzoek onder 540 basisschoolleerlingen naar daderschap, slachtofferschap en onveiligheidsgevoelens.

Sander Flight en Mark Rietveld zijn werkzaam bij onderzoeks- en adviesbureau dsp-groep te Amsterdam. Adres: Van Diemenstraat 374, 1013 CR Amsterdam, e-mail: sflight@dsp-groep.nl.